

بسم الرحمن الرحيم

مکتوب عبدالواحد ابراہیم بلگرامی بجانب خدمت شیخ الاداؤا نشمن مفتی ساکن خیرالکھنؤ

من كان يريد حركات الآخرة فزود له في حركته قومه كعمل برهيت الدنيا هرة الآخرة
 دارند یعنی برکشت زار آفندہ تخم محبت خداوندی می کازند، باران ایشان فیض عنایت است، و حاصل
 ایشان خرمن بدایت، ثمرات ایشان احوال محبت، و سببالات ایشان مقامات معرفت، زمین قلوب
 شان پاک، و ساحتها اعمال صالحه برافلاک، و البلد الطیب میزاج بناقته باذن ربہ والذی خبث
 لا یخرج الا نکدراً۔ حالات بواطن شان قوی است و حرکات قلوب شان معنوی و قوی الجمال تمسبها
 جامدہ و حلی تمہر من السحاب جنید قدس سرہ یعنی این آیت فرمود کہ اولیاء بر سر حد رسوم و معاملات
 واقف اند و خلق از حرکات بواطن شان خبرند ازند کہ ہر زمان عالمی طے می کنند، چہ ہر ذرہ از ذرات
 اکران ایشان بحکم وان من شیء الا یسبح بحمده متحرک است، پس ہمیشہ باطن در حرکات معنوی ہستند۔

و بے از سر خوشی در عالم ناز	شده چون شاطران گردن افراز
گئے از دوسیا ہی رو بد یوار	گئے از سر خسروئی بر سر دار
گئے اندر سماع شد قی حساناں	شده بے دست و پا چون چرخ گردان
بر نغمہ کہ از مطرب شنیدہ	برو و جد سے ازاں عالم رسیدہ
سماع لے جان ناخر صوت و حرف است	کہ در ہر پردہ سر شگرف است

۱۔ در اصل منقول بجائے در "درین" است

۲۔ در اصل منقول عنہ نہیں است "چہ ہر ذرہ از ذرات اکران بحکم وان من شیء الا یسبح بحمده متحرک ایشان است"

۳۔ در اصل منقول ہند "شده بے باد چوں چرخ گردان"

روئے ہمت از نفس طاغوت تافہ و مزابل شہوات را از دل کافہ چنین طائفہ را رقص و سماع مستم باشد
 رقص و قے مسامت باشد کاستین برو و عالم افشانی
 اما رقصان در بساط زمانہ کم اند، و این خواصان در بحار دہر نایاب
 نطق پر از زخمہ و رقصا صرہ بحر پر از لولو و خواص نہ
 این اہلیتہ دریں زمانہ مفقود است و این قابلیتہ دریں وقت معدود

خواصان را اگر چہ بیمہ نبود در ہر صدقے در نتیجہ نبود
 در عمر بنا و رانچنال می افتد و ال دولت ہر سہہ گلیمہ نبود

سہبات آفتاب سعادت بمنرب رسید و عیار حقائق دینی بگردید، و مکارم اخلاق مندرس شد، و معالم
 صحبت منطس گشت

ذهب الذین یعاشون فی الکناہم و بقیت فی خلق کجلد الاجراب

بیشتر یاران اخوان العلانیہ شدہ اند۔

کمترین علامات اہلیتہ آن باشد کہ اگر اہل سماع را گویند کہ تو نااہلی و ترا سماع سرود درست نیست
 چون ازین سخن داز امثال آن پر نجد و تفاوتے در باطنش رسد و یا تغیر بر ظاہرش ظاہر گردد و بالیقین دانند کہ
 نااہل است و اورا سماع و رقص حرام است

سماع لے برادر بگویم کہ چیت اگر مستمع را بدانم کہ کیت

و اگر بچیت ثبوت اہلیتہ خویش بچتہ پیش آید اقرار کردہ باشد بر نااہلیت خویش کہ من مدح نفسہ فقد
 ادی زکوٰۃ حمقہ۔ قال ابو حفص عمر قدس سرہ فی معنی قولہ تعالیٰ و نزعنا ما فی صد و دھم من غیل کینف
 یبقی الغل فی قلوب ایتلفت باللہ و اتفقت علی محبتہ و اجتمعت علی مؤدتہ و انست بذکرہ لان
 تملک قلوب صافیة من ہوا جس النفوس و ظلمات الطباع بل کحلت بنور التوفیق قصارت اخواناً
 اینجا اگر شکایت از اہلیتہ و نااہلیتہ زمانہ نبولیم و فترے شود

اے فسق و خور کار ہر روزہ ما و اسے پر از حرام کا سہ و کوزہ ما
 می خندد روز کارومی گردید عمر بر طاعت و بر نماز و بر روزہ ما

۱۔ در اصل منقول عنہ " استماع " است

۲۔ در اصل منقول عنہ " خویش را " است

فاما اباں خدمت سخن است باحسن اخلاص و محبت نہ بدخوی و بخت و حجت، و العیاذ باللہ
 منها۔ و آل آنست کہ بتواتر نمبر مسوم گشته کہ ملازمان را در سماع و رقص انگار است و زبرد منع این کار،
 حمل افتاد کہ کار لائے ملازمان بے نیت نخواهد بود۔ و هر چیز خواهد گفت بر صواب خواهد شد، و لیکن
 اصواب آل می نماید کہ نہ رد کنند و نہ قبولی نہ اقرار کنند و نہ انگار، و احتیاط درین باب سکوت تصور
 خواهند فرمود، این مسئلہ الیست مختلف فیہ اگر از کلام شیخ ضیاء رسامی قدس سرہ یا غیرہ و بچھے دیگر
 معلوم می شود از کلام حجتہ الاسلام مجتہد امام محمد غزالی قدس سرہ کہ از احیاء غیرہ بنشده و بچھے دیگر حاصل
 می شود، و آل خدمت از ما بہتر می دانستہ باشند بنشستن تحصیل حاصل است بعضی ترک کرده اند و بر عدم
 اتیان آل اہتمام نموده کہ مسئلہ کہ میان جواز و ناجواز دائر است آنجا ترک او لے زیرا کہ ترک جائزے
 جائز باشد و اتیان ناجائزے ناجائز، اما آتی را منخ ہم نکرده اند کہ عمل بر روایتے وارد، و بعضی مباح
 لاہلہ گفتہ اند و اہلبیتہ شرط گرفته، و بچھیں سخن درین باب بسیار واقع شدہ است، فاما اگر سودا زودہ رسوا،
 تہہ کارے پرمو، سیاہ دے فرسودہ، گریبان چاکے دامن آلودہ، درد مندے نامراد، از منزل
 آخرت بے زاد، ناہوارے نفس پرست، مغرورے از شراب غفلت مست، ناگاہ از شنیدن
 سازے و یا از استماع خوش آوازے مصیبتہایش یاد آید و فریاد بر آرد، داتک ندامت از دیدہ عبرت
 بیارد، و بتاسف ایام بطالت گریہ کند، و دستہ افشاند و مضطرب گردد، و حرکتہا بر اند با او نتوان
 گفت کہ تو مصر مصیبت باشی و تخم جہائم می پاشی، این نالہ و فریاد تو بی سازسیت و این گریہ تو ممنوع
 و ناجواز کہ او بوسیلہ جاروب آوازے از صحن دل خاشاک جہائم را می روید، و حلقہ مغفرت می زند، و
 در رحمت می کوبد۔ چگونہ مانع و زاجر تو او بود دمعہ من دموع العاصین تطفی غضب الرب تعالیٰ
 و ان اللہ تعالیٰ یحب کل قلب حزین

سیاہ نامہ ترا از خود کسے نمی بینم
 چگونہ چوں قلم دو و دل بسر نرود
 آرسے نہ ہر گریہ گریہ ندامت باشد و نہ ہر توبہ توبہ انتقامت
 نقد صوفی نہ ہمہ صافی و بے خش باشد لے بسا خرقة کہ شائستہ آتش باشد

پس اگر آل گریہ و اضطراب ازوسے بر وجه تبلیس و کذب است آنگاہ نیز در حدیث فان لہد تبکوا
 فکتبا کوا داخل خواهد بود

چوں تو بہ نکر دی از گناہے بارے کم ازاں کہ می کن آہے
 و ہر چند اہلیتہ دریں زمانہ عزیز است لیکن حکم بر اہلیتہ و نا اہلیتہ با کسے بقطع کردن نشاید چہ آں
 از صفات قلوب است و بر عیوب قلوب بحر علام الغیوب مطیع نیست۔ و ہر چند اہلیتہ و نا اہلیتہ
 را علامات ظاہری ہم نیست لیکن بعلامات ظاہری در غور تحقیق نتواں رسید۔ حکایت منظوم کہ
 مولانا جلال الدین رومی فرمود مناسب سیاق کلام می نمود

دیدہ موسے یک شبانے را براہ کو بھی گفت اے خدا و اے الہ

تا آخر حکایت در مثنوی باید دید خطہ مثنوی فرمی بخشد۔ پس احتیاط در اں باشد کہ حکم ظنوا بالمومنین خیراً
 زبان اعتراض از ہمہ باز کشند و بر مکنونات دل حکمے نکنند۔ کما روی ان داؤد النبی علیہ السلام
 استقبل السکینة بالرخص فقالت له ذویجتہ اتوقص و انت نبی فقال لہا التحکیمین علی قلبی
 و انت طالق کہ اگر مستح نیک مردے و اہل باشد اورا نا اہل و زشت پنداشتن زشت بود، و اگر از
 نا اہل بحسن ظن در گذرند، بیخ وبال نبود بلکہ در زمرہ ستودگان الایۃ و اذا امرنا بالنعوم و اگر ما داخل گردند
 و حسن ظن از مکارم اخلاق اسلام است۔ پس سکوت در اینجا بہتر می نماید۔

و شک نیست آوازہائے خوش از جملہ نعمتہا الہی است و بنفسہ محمود است زیرا کہ از صفات
 داؤد نبی علیہ السلام است و صفات انبیاء ہمہ محمود باشد، و ہر کہ صفتہ از صفات انبیاء علیہم السلام
 بدگوید و یا زشت پندارد معلوم است کہ تشریعت بروے چہ حکم می کند پس حسن صوت بنفسہ محمود است و یکے
 از عطیات خداوندی است قولہ تعالیٰ یزید فی الخلق ما یشاء و ہو الصوت الحسن۔ و قرآن خواندن
 بالحنان بالاجماع مستحب گفتہ اند بحکم حدیث چنانکہ خواجہ ابو نجیب عبد القاہر سمروردی قدس سرہ ایں روایت
 در آداب المریدین ثبتہ است۔ و از ذوالنون مصری قدس سرہ نقل کنند کہ او گفت الاصوات الطیبۃ
 مخاطبات و اشارات الہیہ استودعھا عند کل طیب و طیبۃ۔ باجنید قدس سرہ گفتند کہ سبب چسپت
 شخصے آرامیدہ باوقار گاہ آوازے می شنود و اضطراب و قلق در نہادش می افتد و حرکات نامعتادی راند
 گفت حتی سبحانہ و تعالیٰ در ازل باذریات آدم علیہ السلام خطاب الست بر جکم کردہ بود حلاوت
 و عذوبت آن خطاب در مسامح رواج ایشان بماندہ است لاجرم ہر گاہ کہ آوازے خوش بشنوند
 لذات آن خطاب بیادشان آید و بدوق آن در حرکات آیند

الست ازل میخاں شاں بگوش بفریاد قالو ابے در خروش

اینجا آن نکتہ معلوم گردد کہ گفتہ اند حسن صوت در دل سامع چیزے نمی اندازد بلکہ آنچه در دل است

آنرا می‌جانباند حضرت سید عبدالقادر گیلانی قدس سره فرموده اند: رأیت الادواح كلها يرقصون في قواجم
به بقوله الست بوجیکه اینجا آن نکته معلوم گردد که سرود را قوت روح گفته اند

چه خوش باشد آواز نرم و حسنی بگوش حریفان مست صبور
به از روسته زیباست آواز خوش که آن حظ نفس است این قوت روح

فاما استحضار قوالان و اجتماع از بهر سماع اگر چه بدعت است و در عهد رسول علیه السلام و صحابه و
تابعین نبود رضی الله عنهم مزاحم سنتی نیست پس مذموم نباشد، و مشایخ متأخره رضی الله عنهم آنرا متحسن
داشته اند که مشتمل است بر فوائد

و از جمله فوائد سماع یکے آنست که کلمات و ملائمتی که طالیبان را در طلب واقع شود و قبضه و یا سے
که طبعا پیدا آید مشایخ متأخره رضی الله عنهم به دفع این عارضه تزکیه روحانی از سماع اصوات حسنه و الحان
متناسبه و اشعار مشوقه بروی که مشروع باشد نهاده اند و طالیبان را برتناول آن بوقت حاجت رخصت
دادن تا کلمات و ملائمتی طبعی مرتفع شود و باز از سر شوق جدید رو بمحاملات آرند

آرے چنانکه در سماع فوائد بسیار است مذلتها نیز بے شمار است چنانکه ابوالقاسم نصر ابادی را قدس
سره گفتند که آفات مولع بالسماع فقال نعم هو خیر من ان تعقد و تغتاب الناس فقال له ابو عمر الجندی
قدس سره هی هات یا ابوالقاسم زلة فی السماع شر من کذا و کذا اسنة تغتاب الناس پس اگر فوائد
سماع را با آفات آن مقابل کنیم دفع آن آفات لازم آید، و از امکان وقوع آن ترک سماع واجب نگرند و
زیرا که خیر الاعمال که نماز است و حتی بعضی سبب فلاح است قوله تعالی قد افلم المؤمنون الذین هم فی
صلواتهم خاشعون و در حق بعضی موجب و یل قوله تعالی فویل للمصلین الذین هم عن صلواتهم ساهون
پس با وجود احتمال وقوع سهو و غفلت که موجب و یل است ترک صلوة جائز نبود بلکه ترک سهو و غفلت لازم
باشد کذاک السماع - و مقصود کل در نماز حضور دل است پیش حق سبحانه لا صلوة الا بحضور القلب
پس اگر حضور در سماع بیسر شود از نماز بے حضور بے بهتر باشد لعن الله جسدا قائماً بین یدی الله لیس
معه قلبه - از جنید قدس سره پرسیدند ما تقول فی السماع فقال کل ما یحج العبد بین یدی الله فهو

مباح

ازال محراب ابرو و مگردان اگر در مسجدی دور خرابات

جوان مروان بزرگانے که هر ذره تیاوز و تخالف از متابعت سنت روانی داشتند و سالکان که
دے شوق و ذوق و محبت و ذکر و فکر حق سبحانه فرو نمی گذاشتند و در طلب رضاء حق تعالی باقصی التراب

علم بر افراسختند کہ رضی اللہ عنہم و در ضواعتہ دقت اسرار شریعت و غرض آشکار طریقت ایشان نیکو تر
 دانستہ و در ریاضتہ بودند، حرکات و سکانات ایشان بے پناہ شریعت ہرگز نخواہد بود و بسیار سے از
 ایشان در سماع جان دادہ اند پس حمل نتوان کرد کہ آخر ایشان بر منہا ہی و مخطورات جان دادند کہ بہت
 ایشان مصروف جز بر خدا و تسلیم نیست و دعاء ایشان جز صدق و تعظیم نہ - غایتہ مافی الباب درین زمانہ
 شوم کہ راجحہ راستی خیر مشوم است اگر کسی بر محو نامد برال زجر و تونیجی کند حق بجانب او باشد و بحقیقت
 نیک نخواہد تا ہمو بود چہ مجلس ترین برادران آن باشند ان دای منک سیئۃ اذا عمدا وان دای منک
 حسنة دفنہا۔ پس باید کہ آنچه بالاتفاق مخطور است چنانکہ خندہ تمقہ و غیبت و ایزاء و کبر و عجب و
 حسد و حقد و فخر و حب جاہ و طلب ہدایت و تحقیر مسلمانے و اذتال ذلک مما لا یجد نخت مارا ازانہا
 بشوید و آنچه در دین نم تر است چوں صدق و اخلاص و خلوص نیت و علم محاملہ بندہ با خدائے تعالیٰ و علم
 نجات آخرت و طریق مراقبہ نفسانی حق تعالیٰ و ریاضت و عبادت و امثال ذلک مما لا یحیہ ازاں با ما و
 گوید آنگاہ در مسئلہ کہ مختلف فیہ است زاجر و مانع آید، و راہ انصاف آنکہ اول خود منصف بدال صفت
 گردد کہ بہر مقتضای عند اللہ ان تقولوا مالا تقولون امام نوری قدس سرہ را پرسیدند کہ مردم کجا سزاوار گرد و تا مر
 خلق را پسندید گفت وقتے کہ و سے از حق تعالیٰ فہم کند۔ نقل است کہ روز سے ابو الحسن نوری قدس سرہ چہ
 را قدس سرہ بر منبر دید گفت یا ابا القاسم خداوند تعالیٰ از عالم بعلم او را راضی نگردد تا او را اندر آن علم نہ بیند
 پس اگر تو بر علم خود کار سے کنی لازم گیر این مقام را و اگر نہ از منبر فرود آئی جہند قدس سرہ در حال فرود آمد و تا
 یک ماہ با خلق سخن نگفت و از خانہ بیرون نیامد پس بیرون آمد و گفت اگر بمن نرسیدہ بود سے کہ حضرت
 رسالت صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ است کہ در آخر زمان پیشوا و قوم خواتین ایشان باشند ہرگز بشما نگفتے۔
 این گفتند اند کہ از جنید قدس سرہ اقرار است بر تفصیرات خود یعنی اگر چہ در مراعات حق علم راست نیست با سے
 اندر اقرار بر تفصیرات آن راست باشم سبحان اللہ والحمد للہ تا آخر۔

تمت تمام شد

۱۔ دراصل منزل عنہ چنین است۔ و طریق مراغبۃ نبوی حق تعالیٰ

۲۔ دراصل منقول عنہ "علم" است